

УДК 911(477-924.52)
ГЕОГРАФІЧНЕ І ГЕОПОЛІТИЧНЕ
ПОЛОЖЕННЯ
УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

О.І. Шаблій

Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті наводиться авторське бачення географічного і геополітичного положення Українських Карпат. Інтерпретуються поняття «географічне положення», «суспільно-географічне положення», «політико-географічне і геополітичне положення»; здійснено їх класифікацію. Автором визначається та характеризується делімітація регіону Українських Карпат.

Ключові слова: географічне положення, суспільно-географічне положення, політико-географічне положення, геополітичне положення, Українські Карпати, делімітація.

Поняття географічного положення. Географічне положення (ГП) – це важлива риса будь-якого об'єкта (держави, регіону, населеного пункту) на земній поверхні. Воно являє собою просторове відношення цього об'єкта до географічних даностей, що знаходяться поза ним і мали, мають чи можуть мати суттєвий вплив на його розвиток, структуру і функціонування.

ГП надзвичайно індивідуалізує об'єкт, робить його унікальним. Воно є важливим ідентифікатором об'єкта. Отже, ГП – це специфікаційна ознака географічних об'єктів.

Водночас ГП, як категорія науки, є складною поняттєво-термінологічною системою. Відображаючи суттєву властивість географічних об'єктів, ГП само є їх відношенням. А у відношенні беруть участь не менше двох агентів: об'єкт відношення, положення якого характеризується, і другий об'єкт (який визначає ГП першого). Це свідчить про те, що великою мірою ГП певного об'єкта залежить від його самого, тобто від його впливу на

об'єкт – оточення цієї бінарної системи.

Серед різних видів ГП виділяють, передовсім:

1. *математичне* – це положення на градусній сітці, що визначається географічною довготою і широтою;

2. *природно-географічне* – розташування стосовно до природних географічних об'єктів – річкових систем, морів і океанів, гірських систем, низовин і т. п., зон природи, кліматичних, ґрунтово-рослинних зон, поясів і районів. Одним словом, стосовно до одиниць природного довкілля чи їх просторових комбінацій;

3. *суспільно-географічне* – розташування стосовно до об'єктів і їх систем, що мають цивілізаційний, демографічний, соціальний, економічний чи політичний вплив. Цими об'єктами можуть бути межі цивілізацій, лінії цивілізаційних «розломів», ареали окремих цивілізацій, комунікаційні (в т.ч. торгові) лінії і вузли, системи розселення, економічні райони й ареали, великі підприємства і полюси економічного зростання тощо; окремі держави і їх блоки, військові союзи (в останньому випадку – це т. зв. політико-географічне положення);

4. *еколого-географічне* – розташування об'єкта стосовно забруднювачів чи «очищувачів» природного довкілля: у зонах переміщення занечислених повітряних мас, підприємств – забруднювачів річкових і повітряних басейнів, лісових чи морських «виробників» кисню тощо.

Делімітація регіону Українських Карпат. Передовсім, необхідно визначити об'єкт, географічне положення якого вивчаємо. Тобто здійснити його просторову делімітацію.

Делімітація – це науковий процес встановлення меж певної території і її складу. Цей процес має свої особливості і не передбачає простих рішень, що стосується і території Українських Карпат.

По-перше, протягом двох останніх століть змінювалися назви цієї території і її просторовий засяг. Лише у ХХ

ст. їх називали трояко: *Східні Карпати* (*Karpaty Wschodnie* – по-польськи), *Радянські Карпати* (із російського: *Советские Карпаты*) і сучасне – *Українські Карпати* (при цьому часто слово «українські» часто пишеться з малої букви, тобто тут воно не виступає як елемент географічної назви, а лише для означення просторової належності до території України).

Відрізняються ці три назви просторовим та «ідеологічним» змістом наших Карпат. Так, Східні Карпати сягали далеко на захід, примірно до меридіального протягання рік Лаборець і Вислок. А назва «*Радянські Карпати*» мала ідеологічний смисл (тут вже вони були складовою частиною не України, а СРСР). «*Українські Карпати*» – це територіальна частина української держави.

Тепер закріпилася географічна назва «Українські Карпати» як частина карпатської гірської дуги, обмеженої на заході і південному сході державним кордоном України. Іншими словами, у делімітації у цих частинах вирішальне значення має не лише природний чи економічний чинник, а й політичний фактор.

Проте, що стосується північної, південно-західної та північно-східної межі цих Карпат, то тут існують різні підходи. Головні серед них: адміністративно-територіальний, фізико-географічний і тектоніко-геологічний. Вони по-різному визначають названі межі і внутрішній склад Українських Карпат. Розглянемо їх детальніше. В усіх трьох випадках роль державних кордонів не підлягає сумніву і корекції.

Фізико-географічне розуміння УК, їх меж і складу. У цьому сенсі УК – гірська система (зрозуміло, що обмежена державними кордонами України). Як гірська система вона обмежується на півночі і північному сході лінією переходу гір у передгірні підкарпатські височини (межа по лінії міських поселень із заходу на схід: Доброміль – Трускавець – Болахів – Долина – Перегінське – Делятин – Вижниця

– Берегомет). На південному сході – це лінія переходу гір у Закарпатську низовину (межа по лінії: Ужгород – Мукачеве – Хуст). Склад «фізико-географічних» УК – це поздовжні гірські системи різної генези: Скибові, Верховинські, Полонинські, Вулканічні Карпати, що тягнуться з північного заходу на південний схід. Кожна з цих систем має свій набір природних умов, які утворюють відповідні природні гірські ландшафти.

Тектоніко-геологічне розуміння УК. На відміну від попереднього воно охоплює ще передгірні території, які тектонічно включають два передові тектонічні прогини – Передкарпатський і Закарпатський.

Правда, сама гірська система тут трактується у тектонічних термінах, як *геосинклінальна альпійська область*. Тобто динамічна область з інтенсивним складкоутворенням і вулканічною діяльністю (Вулканічні Карпати) у кайнозойській геологічній ері. Тому УК у цьому значенні має три просторово-структурні частини: складчасту геосинклінальну область і два передових тектонічних прогини. Передкарпатський прогин виражений на поверхні височинами і його межа із Східно-Європейською платформою проходить по лінії: Нижанковичі – Миколаїв – Галич – Коломия – Чернівці. Закарпатський передовий прогин виражений на поверхні частиною Середньо-Дунайської низовини, відрізаної південно-західним кордоном України з Угорщиною (частково з Румунією).

Нарешті, *адміністративно-територіальне розуміння УК.* Воно трактує УК як простір, охоплений чотирма адміністративними областями України: Закарпатською, Івано-Франківською, Львівською та Чернівецькою. У порівнянні з попереднім, тектоніко-геологічним розумінням, сюди занесено ще некарпатські, тобто подільські, малополіські та бессарабські території, що входять у названі області. Зокрема, найбільший «шум» вносить рівнинна територія Львівської області – весь

її простір північніше Дністра (по-суті, це центральна і північна її частина – добрих дві третини території цієї області). Так само північ Галицького і весь Рогатинський райони Івано-Франківщини і північ Буковини – це вже Поділля; а схід Чернівецьчини, починаючи від м. Кельменці, – Бессарабія.

Ця територія є не стільки власне Українськими Карпатами, скільки *Карпатським регіоном України*. Тому у ній виділяються дві структурно-природні частини: гори і рівнини (останні на півночі і частково на півдні). Однак, саме у цих рівнинних «фрагментах» зосереджено значну кількість населення (чого вартий лише 700-тисячний Львів) і відповідно економічного потенціалу. Тому при демографічних й економічних характеристиках УК це вносить певний «шум» і вимагає відповідного уточнення (переважно у сторону зменшення абсолютних показників розвитку).

У подальшій характеристиці ми будемо спеціально наголошувати, у якому розумінні трактується УК – природно-географічному, тектоніко-геологічному чи адміністративно-територіальному.

Положення регіону Українських Карпат у системі географічних данностей. Вже відзначалося, що географічне положення є складною властивістю і відношенням певного об'єкта до його зовнішнього просторового оточення. У нашому дослідженні розглядатимемо УК головню як адміністративно-територіальну чи тектоніко-геологічну окремість на фоні України і її природних та суспільних означень.

Природно-географічне положення УК. Це положення, як і всяке інше, є унікальним. У природно-географічному головними є: математико- і фізико-географічне положення.

Математико-географічне положення визначають двома координатами широти і двома довготи (крайні пункти території). Загалом УК знаходяться у градусній мере-

жі північної (широта) і східної (довгота) півкуль помірної зони. Широта крайніх точок УК як адміністративно-територіальної одиниці (чотири області) становить: західної – $48^{\circ}25'51''$, східної – $48^{\circ}34'40''$. Довгота відповідно $22^{\circ}12'43''$ і $27^{\circ}26'29''$. А широта крайньої північної точки (на межі з Волинською областю) становить $50^{\circ}38'23''$ (довгота – $24^{\circ}21'37''$); широта крайньої південної точки $47^{\circ}44'57''$ (довгота відповідно – $24^{\circ}59'32''$). Таким чином, УК розміщені у межах майже трьох градусів по широті (це приблизно 330 км і чотирьох з половиною градусів по довготі (приблизно 320 км). Говорячи про саму гірську систему, яка простягається з північного заходу на південний схід своєю діагоналлю цього сферичного чотирикутника, визнаємо її довжину приблизно 270 км.

Якщо брати Українські Карпати як тектоніко-геологічний регіон, то його координати такі: широта північної точки (Судова Вишня) – $49^{\circ}47'29''$; широта південної точки (с. Сарата Путильського району Чернівецької області) – $47^{\circ}44'57''$; довгота західної точки (м. Чоп) – $22^{\circ}12'43''$, східної точки (м. Новоселиця Чернівецької області) – $26^{\circ}15'55''$.

Дивлячись на цю чотирипоказникову систему координат УК, можна стверджувати наступне:

1) на цій широті у північній півкулі немає жодних гірських систем подібних до Карпат (з натяжкою можна говорити про Монгольський Ала-Тай і південь Сіхоте-Алію). Це є своєрідною унікальністю широтного положення УК;

2) на відповідній довготі у східній півкулі знаходяться лише Балканські гори (південніше Карпат – це Стара Планіна) і в Африці – плато Дарфур.

Таким чином, в аналогічних координатах як УК знаходиться дуже мало гірських систем. Переважно – це рівнини.

Чи мають УК свого антипода? Ні, не мають. На відповідній широті і довготі

знаходиться акваторія Тихого океану південно-східніше Нової Зеландії.

Одним з аспектів математико-географічного положення є *метричне* і *топологічне* розташування Українських Карпат стосовно контурів і визначних точок Європи, складовою геопросторовою частиною якої вони є. Це передовсім відстань до крайніх точок Європи: по усереднених меридіану і паралелі.

Якщо прийняти перетин усередненого меридіану УК (як тектоніко-геологічної одиниці) в $24^{\circ}14'19''$ з усередненою паралеллю $48^{\circ}46'43''$, то відстань точки цього перетину до крайньої північної точки Європейського «материка» складає приблизно 2500 км, а до крайньої південної точки – приблизно 1400 км (останнє на 1100 км коротше від першого). Відповідно відстань до крайніх точок Європи по усередненій паралелі становить: до західної – приблизно 2200 км, до східної – 2100 км.

Коли врахувати, що центр континентальної Європи знаходиться біля Вільнюса (умовно візьмемо сам Вільнюс), то Українські Карпати (точніше пункт перетину усереднених меридіану і паралелі) знаходиться приблизно в 700 км південніше (дані приблизні ± 100 км).

Фізико-географічне положення Українських Карпат. Інтегральне фізико-географічне положення УК – це їх розташування у системі передовсім природних зон північної півкулі. Це положення на південному сході центральної частини лісової (широколистяних і широколистяно-хвойних лісів) зони. Можна точніше сказати, що карпатська дуга, в т.ч. її українська частина, має *інтразональне* положення. Якщо б її не було, то у цьому місці знаходилась би лісова з переходом до лісостепової зона. По-суті, вертикальна поясність у самих Карпатах біля їх підніжжя – це і є перехід від лісостепу до лісу у вигляді нижнього лісового (широколистяних дубово-грабових і букових лісів).

Так само лісова зона східніше Карпат поступово переходить у лісостепову, де

ділянки залишкових корінних лісів чергуються із степовою (тепер культурною) трав'яною рослинністю. І внаслідок горизонтальної динаміки повітряні маси, зложені і насичені киснем (продукт життєдіяльності лісової рослинності), зволожують велику смугу лісостепу і навіть степу східніше аж до Дніпра і далі.

В останньому проявляється екологічна функція Карпат. У цьому контексті можна говорити про *геокліматичне* положення Українських Карпат. Тобто тут Карпати виступають як суб'єкт (суб'єктивізований об'єкт) функціональної погодо- і кліматоформувальної системи загальноукраїнського значення.

Таке положення є результатом локалізації Українських Карпат у помірному кліматичному поясі північної півкулі. Це розміщення у просторі, який є *зоною трансформації* вологих атлантичних повітряних мас у континентальні. Саме під час цієї трансформації у теплий період року (травень – жовтень) Карпати отримують левову частку вологи, що переноситься на схід (з південного заходу – літом і північного заходу – восени). Отримуючи цю частку як на північному (до 700-800 мм в рік), так і на південному (до 1100-1200 мм в рік), Карпати через деякий час віддають частину вологи сусіднім регіонам (особливо східним) через випаровування і водний стік річкових систем Дністра і Тиси.

Суспільно-географічне положення. Вже було означено сутність цього положення, як розташування певного об'єкта стосовно географічних об'єктів і їх систем, що мають чи можуть мати цивілізаційний, демографічний, соціальний, економічний або політичний вплив на розвиток даного об'єкта. До речі, об'єкт, положення якого вивчається, може мати різну сутність: бути природним за походженням (тому говорять, наприклад, про економіко-географічне положення золоторудних родовищ Закарпаття), демографічним, соціально-економічним, політичним тощо.

Залежно від характеру «зовнішнього» оточення об'єкта, виділяють демо-, економіко-, соціально- та політико-географічне положення. Найкраще розроблено теорію економіко-географічного положення. В ньому виділяємо: аграрно-, промислово-, енерго-, транспортно- і торгово-географічне положення.

Водночас, геопросторовий аспект положення охоплює макро-, мезо- і мікроположення. Останнє характерне для географічного положення порівняно невеликих за площею об'єктів, наприклад, поселень (в т. ч. міських), підприємств, особливо у силовому полі їх зв'язків з околицями. Для великих за площею об'єктів – регіонів, зон, країн, їх блоків виділяють сусідське, регіональне (у межах субконтинентів і континентів) та глобальне положення.

Що стосується території Українських Карпат, то її слід розглядати разом з усім суспільним наповненням (населення, господарство, інфраструктура тощо) як великий регіон першого порядку в Україні, що знаходиться на крайньому південному заході держави на великій *цивілізаційній межі* Сходу і Заходу Європи.

Цивілізаційна межа не збігається з державним кордоном України, хоч великою мірою закріплюється ним. Ця межа виникла і функціонує у геопросторі *християнського світу*, який тут представлений з одного боку (українського) східними конфесіями (греко-католицькою і православною), а з іншого (польсько-словацько-угорського) – католицькою і протестантськими конфесіями. На сході і південному сході православний світ великою мірою охоплює румунське населення (особливо у Чернівецькій області), яка, проте, не формує чіткої межі з православними і греко-католиками Буковини.

Великомасштабною межею можна вважати усю карпатську дугу як *перехідну зону* між західною і східною християнськими цивілізаціями. Як північна, так і південна частина Українських Карпат історично,

генетично і великою мірою ментально перекривається названими цивілізаціями. Тут вони перетинаються, що є дуже суттєвою рисою суспільно-географічного положення. Назвемо таке положення *цивілізаційно-географічним* (ЦГП).

Першою рисою демогеографічного положення є передовсім розташування території Українських Карпат у зоні древнього заселення (до одного мільйона років тому). В результаті маємо велику густоту сільського населення у передгір'ях і аграрне освоєння глибинних гірських територій вздовж поперечно карпатських річок. Також давні є виникнення міських поселень на цій території.

Другою рисою цього положення є знаходження Українських Карпат у зоні стику слов'янського масиву людності з іншими етносами індоевропейської сім'ї (румуни, молдовани – романська мовна група) та угро-фінської групи алтайської сім'ї народів. Це наклало певний відбиток на господарську культуру корінного населення і його менталітет.

Третя ознака – це положення УК на великому потоці нелегальної міжнародної міграції з країн Східної і Південно-Східної Азії до розвинених європейських країн. Це перетворює територію УК у «демографічний відстійник» криміногенного характеру.

Характерною рисою демографічного положення Карпат є входження цієї території у Західноукраїнську систему розселення на чолі з майже мільйонним містом Львовом. Це місто є регулятором динамічних і функціональних демографічних процесів у всій українсько-карпатській зоні.

Економіко-географічне положення регіону Українських Карпат характеризується такими особливостями:

1) територія знаходиться у загалом недостатньо *розвиненому регіоні Центрально-Східної Європи*, який донедавна належав до т. зв. соціалістичної системи, що була економічно неефективною;

2) тепер територія перебуває в Карпатському Єврореґіоні, складовими частинами якого є також окраїнні території Словаччини, Польщі, Угорщини і Румунії. Єврореґіон поки що не показав своїх соціально-економічних переваг;

3) територія УК виходить на східний кордон Європейського Союзу. Незважаючи на політику і стратегію сусідства та східного партнерства цього Союзу стосовно України, поки що позитивні зрушення і здобутки незначні. Можливо це стане помітним після підписання угоди про асоціацію України з ЄС і входження її у зону вільної торгівлі;

4) Українські Карпати є серединною ланкою великої альпійської гірської дуги (що тягнеться від Піренейв через Альпи, Карпати, Кримські і Кавказькі гори), яка спеціалізується на туризмі. При цьому західне крило цієї дуги (Піреней, Апенніни, Альпи) мають високорозвинену туристичну інфраструктуру і потужний комплекс атрактивних (природних та історико-культурних) об'єктів, пристосованих для функціонування індустрії туризму. Тому загалом це «західне крило» є поважним конкурентом для розвитку і функціонування туризму на території Українських Карпат;

5) у контексті сказаного слід підкреслити певний «недобір» іноземних інвестицій як у туристичну, так і в інші галузі, сектори і сфери економічної діяльності Українських Карпат.

Енергогеографічне положення як вид економіко-географічного означає розташування території у системі територіальних поєднань енергоресурсів і геопросторових енергогенеруючих систем. Що стосується Українських Карпат, то вся їх північна і частково – південна частина у тектоніко-геологічному відношенні насичена вуглеводневою сировиною – нафтою, природним і попутним газом, горючими сланцями (останні – у гористій зоні). Далі на Захід (уже у межах Польщі) знаходиться

потужний Сілезький кам'яновугільний басейн. Так само на півночі адміністративно-територіального Карпатського регіону України розташований Львівсько-Волинський вугільний басейн.

Водночас, через Карпати прокладені міждержавні транзитні газо- і нафтопроводи: «Дружба» (нафтопровід), Уренгой – Помари – Ужгород, «Прогрес» (газопровод). У самому Передкарпатті зосереджені великі міждержавні газосховища на трасах названих газопроводів, особливо в районі Дашави. Тут також розміщені потужні електрогенеруючі теплові станції (Бурштинська і Добротвірська) та пролягають ЛЕП високої напруги з України у Польщу, Словаччину та Угорщину (зокрема т. зв. «Бурштинський острів»).

Отже, загальний висновок: енергогеографічне положення Українських Карпат є досить вигідним.

Транспортно-географічне положення (ТГП) – суттєвий вид економіко-географічного. Воно означає забезпеченість комунікаціями регіону, особливо його розташування на внутрішньодержавних і міжнародних шляхах. Традиційно ці шляхи мають торгово-економічне значення. Тому ТГП визначає і розміщення регіону відносно загальнодержавних і міжнародних ринків товарів, капіталу і робочої сили. Цим самим поняття ТГП великою мірою збігається із *торгово-географічним положенням*.

Специфіка Українських Карпат у тому, що через них пролягають міжнародні траси: залізнична, електрифікована лінія Київ – Львів – Чоп і автошосейна Київ – Львів – Ужгород, які з'єднують Україну і названий регіон з країнами ЄС – Угорщиною, Словаччиною, а через них – з іншими центральноєвропейськими державами. Водночас північ регіону, як адміністративно-територіальної відмінності, перетинає автошосейна і залізнична бітранспортна магістраль Київ – Львів – Перемишль – Краків (до Євро – 2012 будується автобан Краківець – Львів).

Зараз формуються також ряд транспортних міжнародних коридорів: названий автобан Краковець – Львів; Перемишль – Львів (як частина Критського № 3: Берлін – Дрезден – Київ); Критський № 5 автомобільний (Трієст – Братислава – Львів) уперек Українських Карпат. Львів опинився у транспортному вузлі міждержавних коридорів, що розбудовуються.

Все це різко поліпшить транспортно-і торгово-географічне положення регіону Українських Карпат.

Таким чином, загалом суспільно-географічне, особливо економіко-географічне положення регіону Українських Карпат є вигідним. У зв'язку із входженням України у зону вільної торгівлі з ЄС, а також поглиблення правових основ євроінтеграції України (підписання угоди про асоціацію України з ЄС) це положення стане *надзвичайно вигідним*.

Політико-географічне і геополітичне положення. Політико-географічне положення як вид суспільно-географічного розташування відображає просторове відношення певного географічного об'єкта (поселення, регіону, держави тощо) до географічних данностей, що знаходяться поза ним і мають на нього політичний вплив. Найкраще вивчено категорію ППП стосовно держави. Меншою мірою вона досліджена стосовно регіону.

Останніми десятиріччями поряд з політико-географічним почали вживати термін *геополітичне положення*. Більшість учених-географів і політологів, не кажучи вже про журналістів, не бачать особливої різниці між двома названими термінами-поняттями. Проте ці відмінності існують не лише термінологічно, але й за змістом, хоч обидві категорії стосуються одного і того ж об'єкта (суб'єкта), положення якого визначається. У нашому випадку – це територія Українських Карпат.

По-перше, поняття ППП і ГПП *належать до різних систем знання*. Політико-географічне положення (ППП) – це кате-

горія суспільної географії, зокрема її галузевого підрозділу – політичної географії. А геополітичне положення (ГПП – краще назвати повністю, як географо-політичне положення) належить до системи політологічних наук. Тобто в останньому випадку йдеться не про відносне розташування *географічних об'єктів* в системі політичних данностей – держав, їх блоків, центрів сили, потенційних чи реальних вогнищ військових (міжконфесійних, міжнаціональних і т. п.) конфліктів тощо, як це спостерігається при вивченні ППП.

По-друге, в ППП акцент зосереджується на *«географічності»*, а в ГПП – на *«політичності»*, тобто на відношенні до політичної сфери, її геопросторової організації, зокрема функціонування. Іншими словами, в ППП вектор просторового відношення звернений у сторону зовнішніх до певного об'єкта природних (рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу і т. п.), демографічних, економічних чи політичних данностей і їх впливу на політичний розвиток цього об'єкта.

По-третє, ППП відображає *генетичні аспекти взаємодії* об'єкта і його оточення (об'єкт – своїми властивостями і відношеннями генетично зумовлений його політичним оточенням); а ГПП відображає структурно-функціональну систему, утворену суб'єктивізованим об'єктом цього положення і здебільшого суб'єктивізованим його оточенням. У цій системі, що є у кожному випадку (часовому зрізі) актуальною, діють закони функціонування (виклик – відповідь може проявитися з будь-якої сторони).

По-четверте, система функціонує у певних внутрішньодержавних і міжнародних правових рамках, які представлені законами країни (країн), підзаконними актами, спеціальними міждержавними і міжрегіональними угодами, що є своєрідними регуляторами зміни її станів.

У цьому контексті можна дати таку дефініцію геополітичного положення: ГПП – це ситуативне (актуальне) відношення

суб'єктивізованого географічного об'єкта до данностей, що знаходяться поза ним і мають політичну функцію, тобто виступають здебільшого як суб'єктивізоване зовнішнє оточення. Отже, ГПП завжди актуально конкретно і виражається у термінах політологічної науки: політичні інтереси (зовнішні і внутрішні), політичні виклики і реакції, політичні впливи, вигоди і втрати, інформаційно-політичні війни, атаки і оборони, миротворчі місії, конфронтації, т. зв. «зачистки» тощо.

З того часу, як Рудольф Челлен розробив основи геополітики як державознавчої науки (праця «Нарис системи політики»), багато змінилося в її теорії. Він, зокрема, виділяв у геополітиці п'ять напрямків досліджень держави: *кратополітика* (дослідження структури влади), *етнополітика* (вивчення впливу на державу етнічного складу і рис населення), *соціополітика* (вивчає соціальну структуру населення держави), *екополітика* (досліджує економічну структуру і зв'язки господарства) та *геополітика* (О. Шаблій, 2003). Остання – це вивчення державної території, її впливу на політику держави. В ній виділено – *топополітику* (дослідження географічного положення держави, її геокультурного та геостратегічного розташування), *морфополітику* (вивчення територіального устрою держави) та *фізіополітику* (дослідження території як носія природно-ресурсного потенціалу і її впливу на політику держави).

Отже, геополітичне положення опинилося у т. зв. топополітиці, пов'язаній з дослідженнями місцезнаходження території держави (її частини, адміністративної одиниці) у внутрішньодержавній і (або) міжнародній політичній системі. Проте у сучасному розумінні воно більше охоплює зміст поняття політико-географічного, ніж геополітичного положення. Останнє, як ми вже підкреслювали, слід розуміти у функціональному аспекті, як актуальну політику суб'єкта дослідження (регуля-

тора у функціонуючій системі) стосовно об'єктів – сусідів першого і другого порядків, великого субконтинентального регіону чи у глобальному масштабі і навпаки, політику сусідів стосовно суб'єкта дослідження.

ГПП можна зрозуміти лише у *контексті* політико-географічного положення. Тому перед тим, як охарактеризувати ГПП у певний час, слід перед тим розглянути політико-географічне положення держави чи регіону.

Що стосується ППП території Українських Карпат, то воно має двійстий характер. З одного боку, УК як окраїнний регіон України безпосередньо межує з політичними організаціями Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії і Молдови. Тобто по західному і південно-західному периметру України цей район репрезентує Україну у її виходах до п'ятох із усіх семи країн-сусідів, з якими межує наша держава. Кожна з цих країн відчуває вплив просторової близькості Українських Карпат і проводить відповідну політику стосовно «залишкового» населення своєї національності на території Карпатських областей (наприклад, політика Польщі у руслі т. зв. «карти поляка», яку проводить ця держава на Львівщині чи Івано-Франківщині). Або політика угорської національної пам'яті, що її відстоює Угорщина на Закарпатті.

З іншого боку, Карпатський регіон межує на півночі і частково сході з територіально-адміністративними одиницями самої України – волинськими (Волинська, Рівненська) і подільськими (Тернопільська, Хмельницька та Вінницька) областями. Це останнє у політичному відношенні позбавлене географічної бар'єрності, властивої для межувань з сусідніми державами.

Важливий політико-географічний аспект положення УК полягає у їх розташуванні у безпосередньому сусідстві із східним рубезем НАТО. Ще донедавна це викликало концентрацію у прикордонних

областях Карпатського регіону (а вони усі прикордонні) великої кількості збройних сил СРСР, зосередження тут РЛС (радіолокаційної станції біля Мукачева), мілітаризацію економічного і культурно-духовного життя населення, навіть незважаючи на тодішнє межування з т. зв. країнами соціалістичного табору.

Ще донедавна країни ЄС і НАТО проводили щодо України, а також інших країн Східної Європи та Кавказу т. зв. політику сусідства. Тепер під егідою Польщі і Швеції вона замінена на політику східного партнерства. Остання продуктивніша і креативніша у порівнянні з політикою сусідства. Тому у контексті геополітичного положення регіону УК він повинен максимально використати цю політику як позитивний виклик.

Крім позитивних викликів *політики сусідства* і *східного партнерства*, яку проводять усі п'ять країн-сусідів стосовно України в цілому і Карпатського регіону зокрема, існують і тіньові аспекти. Наприклад, в одних випадках на неофіційному рівні (часом у завуальованій формі і на офіційному) деякі громадські, політичні та державні організації країн-сусідів висловлюють територіальні претензії до України в районі УК (наприклад, Румунія стосовно північної Буковини); видають окремим українським громадянам свої паспорти (приміром, угорцям – громадянам України у Закарпатті); в інших – підтримують сепаратистські політичні рухи

(підтримка політичного русинства у Закарпатті); позначають своєю державною символікою (прапори, герби) місця на державній території України (наприклад, вивішування угорських прапорів на сільських радах Берегівського району Закарпатської області) та ін.

До нашого часу не розроблені підзаконні акти, які б регулювали «поведінку» фізичних і юридичних осіб держав-сусідів на прикордонних територіях Карпатського регіону. Деякі зрушення сталися останнім часом, коли країни-сусіди налагодили різні форми прикордонної торгівлі, обміну трудовими ресурсами, міграції інвестицій у прикордонну зону тощо.

Таким чином, політико-географічне положення змінюється повільно (лише у результаті певних міжнародних катаклізмів – воєн, зміни державних кордонів воно змінюється пришвидшено тощо). А геополітичне положення характеризується у термінах функціонування систем як зміна станів бінарних територіальних політичних систем, у яких взаємодіють компоненти за принципом суб'єкт – суб'єкт, суб'єкт – об'єкт, об'єкт – суб'єкт. Все це має пряме відношення до Карпатського регіону України.

Параметри Карпатського регіону України. Карпатський регіон України і його адміністративно-територіальні субрегіони – області характеризуються такими параметрами: площею території, кількістю населення та часткою цих показників в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Площа і населення Карпатського регіону України

Адміністративні області	Площа		Постійне населення		Частка в Україні	
	тис. км ²	частка в регіоні, %	тис. осіб, 01.01.2011 р.	частка в регіоні, %	за площею, %	за населенням, %
Закарпатська	12,8	22,6	1244,5	20,6	2,1	2,7
Івано-Франківська	13,9	24,6	1377,0	22,8	2,3	3,0
Львівська	21,8	38,5	2526,4	41,7	3,6	5,6
Чернівецька	8,1	14,3	901,2	14,9	1,3	2,0
Разом:	56,6	100,0	6049,1	100,0	9,3	13,3

Отже найбільшою в регіоні є Львівська (займає 38,5% за площею і майже 42,0 % – за кількістю населення), а найменшою є Чернівецька область, – відповідно, 14,3 і 14,9 %. Разом взяті області, тобто Карпатський регіон України, займає в ній велику територію (9,3 % площі держави) і в ньому зосереджена значна частина людності нашої країни – 13,3 %. Цими двома показниками характеризується у найзагальніших рисах природно-ресурсний і демосоціальний потенціал території і великою мірою економічний потенціал регіону.

Shabliy O.I. THE GEOGRAPHICAL AND GEOPOLITICAL POSITION OF THE UKRAINIAN CARPATHIANS.

In the article the author's vision of geographical and geopolitical position of the Ukrainian Carpathians is provided. The terms «geographical position», «social and geographical position», «political-geographical and geopolitical position» are interpreted by their classification. The author identified and characterized the delimitation of the region of the Ukrainian Carpathians.

Keywords: geographic position, social and geographical position, political and geographical position, geopolitical position, the Ukrainian Carpathians, the delimitation.

Шаблій О.І. ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ УКРАИНСКИХ КАРПАТ. В статье наводится авторское видение географического и геополитического положения Украинских Карпат. Интерпретируются понятия «географическое положение», «общественно-географическое положение», «политико-географическое и геополитическое положение»; проведено их классификацию. Автором определяется и характеризуется делимитация региона Украинских Карпат.

Ключевые слова: географическое положение, общественно-географическое положение, политико-географическое положение, геополитическое положение, Украинские Карпаты, делимитация.